

K TEORII POROZUMĚNÍ

Petr Pokorný. Hermeneutika jako teorie porozumění, od základních otázek jazyka k výkladu bible. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 508.

Rozsáhlý svazek obsahuje tři různé knihy. Vedle Pokorného teorie porozumění se setkáváme se dvěma soubory studií řady autorů. Druhý díl přispívá k prohloubení filosoficko/teologického přístupu k textům (postavy a problémy), třetí nabízí literárně/teologickou interpretaci některých výrazných biblických i folklorních textů (biblické žánry a pohádky). Kromě rozsáhlé bibliografie má čtenář k dispozici biblické, jmenné i věcné rejstříky.

Petr Pokorný v teorii porozumění využívá filosofického i biblického způsobu argumentace. Na specifickou biblických intelektuálních návyků, které se projevují ve způsobu vyjadřování autorů, upozornil po druhé světové válce výrazným způsobem Erich Auerbach a později také A. N. Wilder (s. 136–138). Petr Pokorný na některé jejich motivy navazuje, proto svou práci neotvírá filologicko/etymologickými analýzami, nýbrž výkladem o úloze řeči a teologie. Pokračuje vznikem teorie paměti a pragmatikou textu. Seznamuje nás s kognitivní povahou metafory. Zabývá se mlčením i promluvou textu, historickou kritikou i působností textu. Upozorňuje na biblickou teologii, která se zasloužila o vytvoření biblického kánonu. Nezapomíná ani na estetiku textu a na kognitivní povahu literárních žánrů. Připomíná vliv biblického stylu myšlení a vyprávění na novější literární vědu. Systematicky probírá jednotlivé metody interpretace a své dílo zakončuje úvahami o výkladu. V průběhu hermeneutické rozpravy se dostávají ke slovu zakladatelé starověké (Aurelius Augustinus) i novověké teorie porozumění (F. Schleiermacher a W. Dilthey). Pokorný rozvíjí myšlenky novověkých filosofů, kteří závažným způsobem přispěli k rozvinutí teorie výkladu textu (H. G. Gadamer, M. Heidegger, P. Ricoeur). V prvním díle svazku se setkáváme s četnými odkazy na filosofa Paula Ricoeura, zejména v souvislosti s výkladem o kognitivní funkci metafory, struktuře vyprávění a úloze literárních žánrů. Vedle Ricoeura se setkáváme ještě s dalšími teology a filology, kteří přispěli k teorii porozumění v průběhu 20. století.

V závěrečném oddíle o výkladu Pokorný upozorňuje, že pokud je teologická hermeneutika inspirována intelektuálními návyky biblických myslitelů, pak čtenáře podněcuje nejen k stále novému výkladu, ale navíc inspiruje k proměně myšlení interpreta, ale též širšího společenství. Pokorný nezůstává jen u techniky výkladu, teorie jazyka či přehledu exegetických metod. Pokračuje v linii těch biblických autorů, kteří se oprostili od spoléhání na magickou moc slova a rozpoznali hranice i možnosti slov. Tím se liší od jiných antických a mnohých křesťanských interpretů, kteří kvůli magickým intelektuálním návykům odmítali překládat biblické texty či některá jména a termíny. Pokorný svůj výklad uzavírá praktickou starostí o proměnu myšlení i jednání jednotlivce i celého společenství. Tento kontext nelze při interpretaci pominout. Neinterpretujeme texty ve společenském vzduchoprázdnu nebo kvůli nadčasové blaženosti, či extatickému vytržení či mirakulóznímu setkání s posvátnem.

Biblické texty nejsou pouhými historickými dokumenty, nýbrž představují závažná vyznání (s. 439 – J. B. Souček), také proto se stávají výzvou pro sebezpočtení jednotlivce i širšího společenství, jehož je vykladač součástí. Jsme proto seznamováni nejen s literárně-filosofickou teorií, nýbrž také jsme vyzýváni k přijetí určité výzvy textu. Pokorného pojetí hermeneutiky se stává legitimně teologickou záležitostí, která respektuje intenci teologie tvůrců kánonu. Text se interpretací stává výzvou k zapojení do úsilí o porozumění, což u jednotlivého interpreta znamená, že si začíná být vědom určitého specifického úkolu právě proto, že interpretuje text a zároveň si je vědom, že ho interpretuje v rámci určitého společenství. Interpret vytváří otevřenou tradici uprostřed současné společnosti. Tímto tvrzením Petr Pokorný navazuje na rozpoznání filosofky Lenky Karfíkové (s. 213). Rozvíjí však tento důraz dál, protože připomíná úlohu, kterou slyšíme ze zvěsti biblického textu. Interpretující jedinec pracuje s ohledem na společenství, a zároveň právě tomuto společenství předává zvěstnou výzvu textu. Společenství se stává citlivým a snaží se analyzovat „svá vlastní selhání a příznat je (pokání).“ (s. 213) Petr Pokorný svou teorii porozumění zavrcholuje výzvou k pokání. Autor upozorňuje, že kajícímu hermeneutickému přístupu nás vyučuje biblická, tzv. deuteronomistická teologická tradice (s. 213).

Deuteronomistickým důrazem souznívá Petr Pokorný s připomínkou filosofa Jakuba Čapka, že v teorii porozumění nejde jen o přesné metodiky, techniky a návody, teorie jazyka a komunikace, nýbrž také o rozpoznání, „že při výkladu jde o naše vlastní bytí“ (s. 307). V tomto ohledu se teolog Pokorný (s. 201) i filosof Čapek shodují, protože k biblické změně smýšlení (metanoia) či filosofickému chápání hermeneutiky jako „něco moci“ (s. 309), žádná zaručená technika nevede. My si změnu myšlení vždy znovu vytváříme svým čtením a interpretováním. Oba dva myslitelé se shodují, že není zbytečné usilovat o rozpoznání zápletky vyprávění, úkolu změny mysli, o přivedení textu k řeči (s. 316). Hermeneutika není zbytečná, ale neočekávejme od ní zázraky, to bychom se vrátili k magii a okradli bychom se o dobrodružství interpretace. Hermeneutika nás pouze připravuje na vědomí úkolu, který oba dva zmínění autoři zdůrazňují. Teologická snaha o porozumění a „metodologické uchopení“ interpretace se v zásadě neliší od filosofického uchopení hermeneutiky.

Smíme konstatovat, že bez hermeneutické reflexe bychom při interpretování asi ani netušili, co to vlastně konáme, a zůstali bychom u filosoficko-teologického soustruhování dogmatických formulek (s. 19–21; s. 316–317), v zajetí fundamentalistického výkladu biblického textu (pozn. 5, s. 20 aj.). Neměli bychom proto zůstat ignoranty ve věcech teorie jazyka, komunikace či exegetických metod. Hermeneutika nás upozorní na úskalí a možnosti nás interpretů, kteří nakonec nemáme k dispozici nic více a nic méně, než naši řeč. V řeči zmlúme (s. 52) a používáme řečových prostředků. Řeči organizujeme svou zkušenost (s. 27–29), uchopujeme skutečno pomocí metafor (pojmenováváme – Gn 2), chápeme mezilidské i transcendentní vztahy pomocí metafor a literárních žánrů, protože metafory, podobenství, písně i sentence mohou mít poznávací funkci (s. 59).

Pokorný upozorňuje na bibli jako inspiraci novější literární vědy (s. 136) a teprve pak seznamuje s různými metodami interpretace (s. 139–190). Pojednáním o biblické teologii, tj. o teologii tvůrců kánonu se Pokorný přiřazuje k těm, kteří vidí zrod kritického myšlení nejen ve filosofickém, ale i teologickém myšlenkovém prostředí. Pokorný však tuto kritičnost v plné míře přiznává až novozákonním svědkům – tvůrcům biblických žánrů. Starozákonní svědky tolik nezkoumá, ale také u nich naznačuje jistou míru kritičnosti (s. 68; 213), respektive se mu zdá, že starozákonní svědci nedosahují oné rozvinuté kritičnosti, jako ji dosáhli svědci novozákonní (s. 74). Přesto i Pokorný bere vážně výzvu deuteronomistické teologie právě v nejzávažnější části své práce – v kapitole o výkladu: připomenutím výzvy k metanoia jedince a celého společenství (s. 213). Také starozákonní badatel Martin Prudký se ve své studii věnoval deuteronomistickému textu a obtížné hermeneutické otázky, řešené již starozákonními svědky: jak rozpoznat, že to, k čemu jsme vyzýváni, je skutečně to, co si Bůh přeje (s. 381).

Smíme se odvážit říci, že Petr Pokorný inspirujícím způsobem kombinuje filosofické motivy s přístupy biblických autorů/mluvčích nejen novozákonních, ale i některých starozákonních. Biblické texty prokazují dějinnost a eschatologickou zacílenost, že nepatří minulosti. Nabízejí se nám jako hudební partitura k originálnímu a odpovědnému interpretačnímu provedení, které nemá význam jen pro jednotlivce, ale právě i pro širší veřejnost.

Jak jsme viděli v naznačeném dialogu teologa Pokorného s filosofem Čapkem, pro Pokorného je teologie metodologicky souměřitelná s filosofií a stává se závažnou pro současného člověka, protože i teologie nabízí pochopení některých skutečností, které mají pozemský rozměr, a proto je do značné míry teologie srozumitelná i pro nevěřící – paradoxně díky tradicím a textům, které interpretuje. Teologie je reflexe a je tedy metodologicky také filosofií. Teologii bychom proto neměli chápat jako zjevení souboru pravd, které spadly z nebe. I to je rozpoznání, které přebíral Pokorný od tvůrců biblického kánonu. Proto je teologie otevřená pro porozumění těm, kdo přistupují k hermeneutice z jiných pozic než teologických.

V druhém a třetím díle se setkáváme se závažnými dílčími studii. Jednotliví autoři vycházejí z různých filosofických a teologických motivů, přesto v určitém ohledu souznívají s teorií porozumění Petra Pokorného. Růžena Dostálová mimo jiné upozorňuje na zbytky magické důvěry v kouzelnou moc slova, která zbraňovala některým starověkým autorům v překládání textů z jazyka do jazyka. Lenka Karfíková zpřístupnila exegetickou metodu teologů zakladatelů křesťanské hermeneutiky Origena a Aurelia Augustina. O novověkém iniciátorovi hermeneutiky F. Schleiermacherovi se dovídáme díky Alici Klikové, o Edmundu Husserlovi napsal Zdeněk Mathauser. Jakub Čapek – jeden z lektorů celého díla – přiblížil Heideggerovo pojetí interpretace. Na postavu Rudolfa Bultmanna se nově zahleděl a zhodnotil Aleš Pištora. Druhý díl je zakončen kritickým pohledem Ivany Noble na postmoderní myslitele, zejména frankofonní.

Třetí díl je téměř celý sepsán teology. Jedinou výjimkou je studie Hany Šmahelové, která dokazuje, že žánr lidové pohádky náleží také do literárního diskur-

zu, který nelze nahradit něčím jiným a nese svou specifickou zvěst. Na biblických studiích se podílejí tři novozákonní současnosti Petr Pokorný, Jiří Mrázek a Jan Roskovec. Martin Prudký jako jediný starozákonník osvětluje hermeneutický přístup závažné biblické teologické školy – deuteronomistické.

Na závěr si nechávám zmínku o výjimečné studii J. B. Součka „Ježíšova slova z kříže“ (s. 439–455). Studie velmi přesvědčivě dokládá pluralitu biblického interpretačního umění samotných tvůrců biblických textů. Součkův text dokládá to, oč se snaží celá trojdílná kniha. Umění interpretace biblických textů je možné rozvíjet právě proto, že před sebou nemáme texty spadlé z nebe, ale jsou to závažná lidská svědectví, která nejsou uzavřena sama do sebe. Zaslouchneme-li z nich výzvu, volající nás, abychom měnili sami sebe i společenství, a otevřeme se jí, pak naše interpretační úsilí s velkou pravděpodobností překročí úzké hranice teologické i filosofické, literární i poetické sebespokojenosti, která je antipodem porozumění.

Pavel Keřkovský

APOKRYFNÍ ZJEVENÍ A PROROCTVÍ

Novozákonní apokryfy III: Proroctví a apokalypsy. Uspořádal Jan A. Dus. Z řeckých, latinských, koptských a syrských originálů přeložili a úvody a komentáři opatřili Josef Bartoň, Růžena Dostálová, Jan A. Dus, Radka Fialová, Matyáš Havrda, Jiří Hoblík, Sidonia Horňanová, Lenka Jiroušková, Lucie Kopecká, Jiří Mrázek, Jiří Pavlík, Petr Pokorný, Pavel Ryneš, Petr Tomášek, Zuzana Vítková a David Zbiral. Odpovědná redaktorka Radka Fialová. Praha: Vyšehrad 2007 (Knihovna rané křesťanské literatury, 3), 568 str.

Tak se čeští čtenáři konečně dočkali. Po šesti letech od vydání prvního svazku (*Novozákonní apokryfy I: Neznámá evangelia*, 2001; první a druhý svazek se mezitím dočkaly již druhého vydání) došel svého završení pozoruhodný projekt českých překladů novozákonní literatury stojící mimo biblický kánon, který s podporou několika grantů a rozsáhlým týmem spolupracovníků připravilo Centrum biblických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze a edičně zaštitilo pražské nakladatelství Vyšehrad. Na více než patnácti stech stranách si česká veřejnost – laická i odborná – může konečně udělat poměrně jasnou a plastickou představu o duchovním světě rané církve a o jejích literárních památkách, které – byť se nedostaly do oficiálního kánonu bible – utvářely kulturní dějiny Evropy ve stejné či možná ještě větší míře než texty kanonické. Pro širší publikum měly apokryfy větší přitažlivost než stanovený kánon od pradávna: svou roli zde sehrálo nejen kouzlo zakázaného ovoce z tohoto, budeme-li se držet zvolené metafory, stromu poznání, jež se pozdější církev snažila pokud